

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования Республики Марий Эл
Отдел образования Администрации Моркинского муниципального
района Республики Марий Эл
Муниципальное общеобразовательное учреждение
«Кумужьяльская основная общеобразовательная школа»

Рассмотрено на заседании ШМО Протокол №1 от 30.08.2023 г. руководитель ШМО /Г.П.Декина/	Согласовано зам. директора по УВР: /А.И.Ахметова/ 30.08.2023 г.	Утверждено Приказ № 31 от 31.08.2023 г. Директор В. Семёнова/
--	--	---

**РАБОЧАЯ
ПРОГРАММА**

учебного предмета
«Литературное чтение (марийское)»

для 1 класса начального общего
образования на 2023-2024 учебный год

Составитель: Декина Галина Павловна
учитель начальных классов

2023 г.

Умылтарен возымыш

Литератур лудмаш предметын чумыр ойыртегалтше могоржо

Тунеммашын цель ден задачиже

Литератур лудмаш – тў%оалтыш школышто туныктымо тў%о предмет кокла гыч иктыже. Шочмо марий йылмым нергелыме дене пырля тудо тунемшын шинчымашыжым ешара, уш-акылжым атыла%одараш полша да шўм-чон пояныкшым арун сескемдара. Литератур лудмаш урокышто тунемшын пашаже сайын кая гын, моло предмет денат йоча нелылыкым шижащ ок тў%оал.

Литератур лудмаш урокышто тыгай **цель-влак** шындагыт:

– чын, икшырымьн писын, умылен да сылнын лудаш тунемаш, книгаг кумылын да й°ратен лудмашке куснаш, шкевуя °кымлыде лудаш тў%оалаш, лудмо негызеш шке кутырымо да возымо йылмым лывырташ;

– сылнымутым лудшыла, уым утларак пален налаш, творческий шўлышым кугемдаш; мутын сылнылыкым шочыктышо вийжым шижащ; туныктен шогышо, тыгак научный шинчымашым темлыше текст-влак дене пашам ышташ;

– сылнымутан текстын полшымыж дене тунемаш тў%оалше йочан кугу тўняште шкем кучен моштымо койышыжым печкалтараш, порылык дене осаллыкым ойыркалаш, шуко йылман Российыште да вес эллаште илыше калыкын тўвыраштым пагалаш кумыла%одаш.

Литератур лудмаш урокын эн серыпле кўкшытан **цельже**: ушан-шотан лудшым шуарен кушташ. Лудмо негызешыже йоча тек шке шинчымашыжым умбакыже н°лтен шога. Чыла тышке шуаш теве мо полшышаш: кажне кечын сайынрак да сайынрак лудын шогаш, лудмо але кольштмо произведенийым умылымо й°н-влакым пален налаш, могой у книга лекмым эскерен шогаш да шке гыч ойыркалаш, лудде кодшо кечыште каньысырлыкым шижащ.

Ончыктымо цель-влакым шукташ маньн, теве могой каштала гоч вончаш кўлеш:

1. Чын, икшырымьн писын, умылен да сылнын лудаш умбакыже туныкташ, мо лудмым ы%олен шогаш, уш-акылым чын корно дене виктараш, утларак шонкалаш, шижащ, илаш туныкташ, а тидланже лудмашым да книгаг пагалаш кумыла%одаш. Ученик тўрл° сынан книга дене палыме лийын шога гын, моло предмет денат пашажым саемден кертеш. Тунам тудо лудмашлан к°ра гына огыл, а у шинчымашым погышашлан к°ра книга-влакым ока, шке тўня умылымашыжым кугемда, шке кумылын тўрл° мутерым, справочникам кычалаш тў%оалеш.

2. Йылме лывыртыме пашам у кўкшытышк° н°лталаш. Тидланже йоча мут шондыкшым сайынак пойдарышаш, марий писатель ден поэт-влакын сылнымутышт гыч кунар-гынат кўсынлышаш.

3. Сылнымут литературышто сўретлыме пўртўсын да илышын моторлыкшым, чеченлыкшым умылаш полша.

4. Калык ойпого да сылнымут полшымо дене йоча-шамычын шўмешышт поро шонымаш ден волгадо шижмашым шытыктараш да вия%одаш, ончыко илышлан шуарен шогаш. Сылнымутын воспитательный вийже изи огыл. Ош тўняште шкем кузе шот дене кучаш, мом ышташ ок й°р°, а мом ышташ лиеш да кўлеш, илаш вийым мо пуа? – тыгай да моло йодышлан вашмутым лудмо да лончылымо текстлаште муаш лиеш.

Лудмаш урокын эше тыгыдырак сомылжат шагал огыл:

- марий писатель ден поэт-влак нерген уым пален налаш;
- тўрл° жанран произведений-шамычым ойыркалаш;
- лудмо да лончылымо сылнымутышто сўретлыме персонажын образшым лончылаш, сай але уда койышыжым аклаш;
- ойлымаш ден почеламутын ойыртежым шижааш тў%оалаш;
- текстын с°рал йылмыжым аклаш;
- порылан куан шижмашым, удалан келшыдыме койышым шочыкташ;
- м°огышт° книгаг шкевуя лудмашке шуаш.

Литератур лудмаш программе тў%о шотышто марий калыкын ойпогыжлан да сылнымут мастар-влакын мурсаскаштан э%оерта. Тудо кугурак класслаште литератураг тунеммашын тў%оалтышыже лиеш. Тунемме книгашке пурышаш текст-шамыч социальный, этический да эстетический сынан улмышт дене чумыралтыт. Нуно шочмо элым, калыкым, йылмым й°ратыше тукымым ончен куштымаште кугу суапым ыштышаш улыт.

Элнан ўшанле эрге ден ўдыр-влакшым шуарен куштымаште шочмо кундем, сар ден тыныс нерген сылнымутым лудмаш пале кышам кода. Тале писатель ден поэт-влакын возымышт, марий калыкын мунло ойпогыжо, тыгак тудын лўмл° е%оже, пайремже да модышыжо, илыш йўлаж нерген текст-влак кугу пайдам пуат. Мемнан пелен илыше пошкудо да финн-угор ешыш пурышо родо-тукым, руш да моло калык-влакын илышышт да сылнымутышт уш-акылыштым пойдара.

Мут мастар-влакын серымышт пўртўсым, илышым да пашан пайдалыкшым ужын да шижын мошташ, кумылым н°лташ да шўм-чоным аруэмдаш полшен кертыт. Идалык жап-

влак нерген лудмо годым икшыве сылнылык тўняште илышаш, тудын чонжо куанен юарлышаш.

Чыла классыште кажне тема почеш уш-акылым вия%одаш, йылмым лывырташ, илышлан ямдылалташ кугу й°н ышталтеш. Сылнымут шочмо йылмын ямже дене тўзлана. Тудын пылышнам шыматен йо%оалтше о%огыржо уло. Кажне гласный але согласный йўкым чын каласен колташ туныктыде ок лий. Мут чондайымат эре пойдарен шогыман. Сылнымутышто вашлиялтше чаткан да мастарын чо%оымо предложенийым молан лончылаш да шке кутырымашке але серымашке пурташ огыл? Ойлымашын чо%оалтмыжым, ужаш-влакын икте-весеышт дене кылдалтмыштым, почеламутын размержым, тудын музыкала йо%огалтмыжым молан эскераш огыл?

Сылнымут шкенжын чеченлыкше дене одарлана. Йылмым лывырташ мастарын кучылтмо ойсавыртыш, сОастарен каласыме шомак-влак кугун полшат. Садлан та%оастарымашым, эпитетым, метафорым, гиперболым да молымат йоча-влаклан палдарен кодаш кўлеш.

Лудаш да сылнымут лончылаш урокын утларак жапше (30 -35 минут) ойыралтшаш.

Произведенийым лончылышыла, тунемше-влак текстын тў%о шонымашыжым муын моштышаш да ужаш-влак кокласе логический кылым рашемдышаш улыт. Герой-влакын пашаштым, койыш-шоктышыштым аклаш, персонажын молан тыге але вес семын ыштымыж нерген шке шонымыштым луктын ойлаш тў%оалыт. Текстлан пе%огыдын э%оертен, литературный геройын образшым лончылыман. Посна персонаж нерген автор мом да кузе возен, лудын кодыман да геройын образшым иктешлыман. Лач тыге шоктмо годым икшывын к°ргешыже, ушешыже эн суапле шонымаш-влак ылыжшаш улыт.

Сай книга дене кылым кучыдымо е%о пиалдыме лиеш. Изишт годым лудаш огына кумыла%оде гын, туныктымо йочана-влак куандыме радамыш логал кертыт. Тыге ынже лий манын, лудмо южо текстым инсценироватлаш келша. Ик произведенийым тунемше-влак модын ончыктат, весым роль дене лудын пуат, кумшым герой лўм дене каласкален кодат. Произведенийым умбакыже шуен але ойлымаш ден йомакым шке гыч шонен каласкалыкташ пайдале.

Лудмаш урок марий да руш йылме, природоведений, труд, музык, изоискусство урок-влак дене чак кылдалтеш. Музык ден изоискусство урок-влак нерген посна палемден кодаш кўлеш. Лудшаш южо текстлан марий композитор-влакын семым кельштарымышт нерген ончыктыде кодаш огеш лий. Художник-влак марий сылнымут деч °рдыжт° огыт шого. Писатель ден поэтна-влакын портретыштым, южо текстлан сўретым лач нуно ыштеныт. Лудмаш урокышто композитор ден художник-влакын произведенийыштым кучылтмына дене текст ешартыш шулдырым налеш.

Урокышто гына лудмо ок сите. Йоча-влак м^онтышт^о ятыр марла книгаг, «Ямде лий» ден «Марий Эл» газетлам, «Кече» журналым лудын шогышаш улыт. Мо логалын, тудым ынышт луд манын, лўмынак внеклассный лудмаш манме але м^огышт^о лудмым виктарыме урок эртаралтеш. Тиде уроклан жап программыште ончыктыммо шагат гыч налалтеш. I классыште арнян ик кечысе урокын кокымшо ужашыже ойыралтеш. II-IV класслаште тылзыште ик внеклассный лудмаш урок темлалтеш.

Палемдымаш

Икымше классыште февраль каникул деч вара эртарыме лудмашнам букварь деч вара тунеммаш (послебукварный период) але литератур лудмашлан ямдылалтме жап манаш возеш. Жапнажат шагал – 17шагат, лудшаш темыжат кумыт веле.

Литератур лудмаш урокын лектышыже

Колыштмаш (аудирований). Йўка^одыме ойым але вес е^оын лудмыжым колыштын да колын моштымаш.

Лудмаш. Темлыме кугытан да жанран текстым лудмашын молан кўлмыжым да кузе лудшашым (икымше гана шкалан пален налаш але ойыркален лудаш) рашемдымаш. Шўлышым чын пайлен, йўкым иземден-кугемден, вичкыжемден-кўжгемден, шуйдарен-кўчыкемден лудмаш, кажне йўкым раш каласымаш (дикций). Лудшыла, логический паузым, ударенийым да интонацийым эскерымаш.

Кутырымаш. Коктын але шукын кутырыммо годым тыматлын мутланымаш, йодыш-влакым пуэн моштымаш. Шке ойлымо годым (монолог) сылнештарыме й^он-шамыч дене (та^оастарымаш, метафор да молат) пайдаланыман, шке шонымашым мут дене тўрлыман, кутырымашым мастарын чо^оыман да вес е^оын ойлымаштыже тў^о шонымашым ойырен моштыман.

Возымаш. Сылнымутым лудмо негызеш каласкалымаш, описаний да шонкалымаш сынан текстым возымаш; сўрет почеш изирак сочиненийым серымаш; колыштмо ойлан але лудмо текстлан аклыме мутым (отзыв) возымаш.

Лудмашын тўрл^о ш^орынж^о. Ойлымаш почеламут, басня, тыглай статья-влак дене паша. Тидын годым тыгай моштымаш шуаралтшаш: сылнымутышто да научно-популярный сынан текстыште кучылтмо сылнештарыме й^он-шамычым ончыктымаш; авторын возымаштыже мо-мо сўретлалтмым радамлымаш; писательын шкенжын кузе шонкалымашыжым тогдайкалымаш; текстыште ончыктыммо эн рўд шонымашым рашемдымаш. Ученик книгаг шинчымаш памаш улмыжым умылышаш. Ынде тудо шкежат тунемме, сылнымутан да справочный книга-влакым ойыркалышаш: молан манаш гын, икшывылан п^олеклыме литератур библиотеказыште пеш шуко тўўл^о улыт. М^огышт^о шке гыч лудшаш книга-влак программыште палемдалтыныт. Туге гынат йоча шке

кумылын вес савыктышымат лудын се%а. Но тидын деч ончыч туныктышын ка%аашыжым налшаш.

Молан? Ийготлан келшыдыме книгаг лудмын суапше уке.

Тунемше мом лудшаш. М%агышт° могай книга-влакым лудаш кўлым

кажне класслан темлыме списке ончыкта. Тыште книгаг с°раллык да шўм-чон поянлык тўняшке на%агайышашыштым шотышко налме. Ойырымо книга-шамыч тема да жанр шот денат тўрл° улыт. Ийготлан келыштарыме амал дене нуно класс еда шелалтыныт. Внеклассный лудмаш урок-шамыч шагал эртаралтыт, туге гынат ученик-влак эре лудын шогат. Тыгодым мом да кузе лудмыштым туныктышо эскерен да вуйлатен шогыде ок керт.

Литературоведческий ямдылалтмаш. Литературын тўрл° жанрже: ойлымаш, почеламут, басне, научно-популярный статья (кугурак класслаште: повесть, поэме, драме да молат). Йылмыште кучылталтше сылнештарыме й°н-влак та%аастарымаш, метафора, гипербола да молат.

Лудмо негызеш эртарыме творческий паша. Лудмо да лончылымо сылнымут йочан тунеммаштыже творческий кышам кодышаш. Лудмаш урокышто налме шинчымашын саскаже кузе палдырнен кертеш? Роль дене лудмаште, сценкым модын ончыктымаште тунемшын умылымашыже утларак почылт се%а.

Текстым ученик кузе умылен, тидым тудо мут дене сўретлымаште ончыктен кертеш, лудмо текстын содержанияжым тўрлын-тўрлын каласкалымаш пайдале: герой лўм дене, писатель лўм дене, вес персонажын лўмж° дене авторын серымыжлан э%оертен, йоча тыгайрак текстым шке гычат чо%ааш тў%оал кертеш.

Литератур лудмаш предмет туныктымашын кулешлыкше Литератур лудмаш урокын пайдаже аклаш лийдыме: тудо тунеммаштат, шкем илышлан шуарен куштымаштат ўшанле ошкыл лийын да лийшаш. Сылнымутын юзо вийже мучашдыме. Лач тудо тачак ок палдырне гынат, йоча-влак дек эркын-эркын миен шуэш; садыгак ученик-влакын уш-акыл вия%адыме да шуарыме корныштак лиеш.

Литератур лудмаш урокышто икшыве шочмо калыкнан эртыме корныжым, тўвыражым, йўлажым, этический да эстетический поянлыкшым пален налеш. Тиде веле огыл. Мемнан пелен тыгаяк шотан вес калык-шамыч илат да тыршат. Умбакыракат ончалаш лиеш. Тўнямбалне эшеат шуко калык уло. Кажныжын ятыр сай могоржо вашлиялтеш. Шке да вес калыкым аклыме да умылымо шижмаш изинекак нерештшаш да иланьшаш.

Сайын лудмаш чыла моло предметам се%аымаш дене тунеммашын негызшак лийын кодеш. Садлан удан лудмаш деч кузе-гынат вашкерак кора%оман. Лудмаш урок

келгынрак да келгъшрак шонкалаш таратышаш. Сылнымутым лудшыла, чын ден шоя, поро да осал, ўшанле лиймаш ден ондалымаш нерген тек йоча утларак вискала Лудмо да лончылымо произведений эсогыл йўшт^о шўманрак йочан кумылжымат кунар-гынат сымыстарен кертеш. Персонажын се%ымашыж годым йочан куаныме, а ойгыш логалмыж годым чаманыме шижмашыже (сопереживаний) тарвана гын, урок арам эртен манаш ок лий. Икманаш, литератур лудмаш урокышто шинчымашым погышо ученик, вес е%оым умылен, калык да эл ончылно шке порысшым шижын, шке койыш-шоктышыжым чын да поро корно дене виктарен се%оа.

Тунемме планыште литератур лудмашын верже.

Россий Федерацийысе тунемме т^онеж-влакын базисный планышт дене келшышын литератур лудмашлан тў%алтыш класслаште чылаже 230 шагат пуалтеш. Икымше классыште февраль каникул деч вара 12 шагат погына, Литератур лудмаш урок арнялан икыт эртаралтеш. Тунемме ий мучко 33 шагат погынышаш.

Литератур лудмаш урокын лектышыже могай лийшаш

Ушан-шотан айдемым шуарен куштымашым шотышко налаш гын, литератур лудмаш урокышто тунемме негызеш теве мо рашемдалтшаш:

- сайын тунеммаште да шкем умбакыже вия%одымаште лудмашын кугу полышыжым шижын шогымаш;
- тўня илышым да шкемым шке пален налаш манын, эре лудын шогаш кўлмым ушышто чарныде кучымаш;
- Марий Элысе, Российысе да вес элысе кугезына-влакын п^олеклыме уш-акыл поянлыкышт дене палыме лиймаш;
- сылнымутан произведений сымыктышын посна ужашыже манмым умылымац;
- сылнымутым тичмашнек авалтен налын вашлиймаш;
- сылнымутым уло шўм-чон дене умылаш тыршымаш;
- шке шонымым шот дене почын пуымаш да вашмушланыше е%оын: ушпогыжым пагалымаш.

Урок деч посна моло годым литератур урокын лектышыже могай лийшаш:

- кўлеш шинчымашым пален налаш манын, тўрл^о книга ден справочниклаште але интернетыште келшыше материалым шкевуя кычалмаш;

– сылнымутан текстым лончылымо да умылтарыме годым тудым логический ужаш-влаклан шеледымаш, планам чо%оымаш, сылнештарыме й°н-шамычым муын палемдымаш, шке шонымашым умылтарен да негызлен моштымаш;

– шкенаан йырысе тўня дене вашкелшымаш кылым кучымо правил ден й°н-шамычым умылен налмаш;

– обществоште пе%огыдемдалтше шкем кучымо шотышто правил-влак дене палыме лиймаш;

– весе-шамыч дене вашкыл кучымо негыз-влакым палымаш, группышто, тўшка пашаште шкем кучен моштымаш.

Лудмашын шкенжын саскаже тыгай лийшаш:

– сайын да умылен лудмаш кўкшытышк° шумаш;

– тўкнылде лудмашке куснымаш, колыштмо але лудмо текстым умылымо й°н-шамычым палымаш;

–шкем ушан-шотан, творческий шўлышан лудшылан шотлымаш;

– произведенийысе персонаж але событий нерген каласкалымаш сынан тыглай текстым шке гыч чо%оен моштымаш, план почеш содержанияйым шке гыч каласкалымаш, шонкалымаш да описаний й°ршан повествовательный текстым чо%оымаш;

–тунемме почеламутым наизусть каласымаш, ученик, тыгак ача-ава да туныктышо-влак ончыко изирак увертарымаш да ойлышаш шомак дене лекшаш.

Тў%алтыш школьшто литератур лудмаш уроклаште мо тунемалтеш

Кутырымо да лудмо пашан тўрл° лиймыже

Аудирований (колыштмаш)

Йўка%одыме ойым колыштын умылымаш. Тудым йолташет каласа але иктаж-к° книга гыч лудын ончыкта. Йўка%одыме ойышто мо нерген ойлалтмым т°р да чын умылымаш, колыштмо произведенийын содержанияйже почеш шындыме йодыш-шамычлан вашештен моштымаш, текстыште сўретлыме событий-влакым почела радамлымаш, каласкалымаш могай амал дене чо%оалтмым рашемдымаш, колыштмо произведений почеш келшыше йодышым пуэн моштымаш.

Лудмаш

Йўкын лудмаш

Слог дене лудмаш гыч эркын-эркын кора%омаш. Лудмо писылыкым ешарен шогымаш. Программыште ончыктымо нормым шуктымаш. Кажне йўкым раш, пе%огыдын каласымаш, лудмын содержанияйже дене келшышын интонацийым

вашталтылмаш Чарнышпале дене келшышын йўкым алмаштымаш. Текстын тўрл° улмыжым шотышко налын, интонацийым вашталтыме дене палемдымаш.

Шке семын лудмаш. Келшыше кутыган да жанран произведенийым шке семын лудмеке, тудын тў%о шонымашыжым рашемдымаш. Могай тўрл° лудмашым кучылтметым рашемдымаш: шымлымаш, палдарымаш, ончал лекмаш, ойыркалымаш. Текстыште шкалан кўлш° материаллам мумаш. Тўрл° лудмашын ойыртемжым шотыш налын умылымаш: ик вере факт гына ончыкталтеш, вес вере радамлен суретлымаш кучылталтеш, кумшо вере ешарен умылтарымаш вашлиялтеш.

Тўрл° текст дене ышталтше паша. Тўрл° сынан текст улмо нерген тў%о умылымаш: сылнымутан, туныктымо сынан да научно-популярный. Икте-весеыштым та%оастарымаш. Могай амал дене тўрл° текст кучылталтмым рашемдымаш. Калык ойпогышто вашлиялтше текст-шамычын ойыртемьшт.

Текстым тыглай чумырымо предложений-влак деч ойырен мошташ тунеммаш. Книган вуймутшылан да сўретшылан э%оертен, мо нерген лийшашым тогдайымаш.

Текстыште мо нерген ойлалтмым да тў%о шонымашыжым шкевуя палымаш, текстым смысл шот дене ужаш-влаклан шеледымаш, нунылан вуймутым пуымаш. Тўрл° сынан информаций дене пашам ыштымаш.

Тўшкан ка%оашымашке ушнымаш: йодышлан вашештен моштымаш, тема почеш шке шонымашым каласымаш, йолташ-шамычым ойлымыштым колышт моштымаш, кутырымо коклаште шке гыч ешартышым ыштымаш. Шке ойлымаште могай книгалан э%оертым, могай сўрет-влак дене пайдаланымым увертарымаш.

Библиографический культур. Книга – сымыктышын ик ш°рынж°. Книга – кўлешан шинчымашым п°леклыше памашшинча. Марла лекше первый книга-влак. Нуным Санкт-Петербургышто, Оза%оыште, Москошто, Вяткыште савыкташ тў%оалмаш. Сылнымутлан п°леклыме, тунемаш кельштарыме да справочный сынан книга-шамыч. Книган ужашыже-влак: вуйлымаш, титульный ластык, книган кўчык содержанияйже, сўрет-шамыч. Книган тўжвал тўсшым ончен, тудын сўрет-влакшым эскерен, научный але сылнымутан улмыжым тогдайымаш.

Книган (савыктышын) тўрл° лиймыже: ойлымаш але почеламут савыктыш, тўрл° авторын возымыштым чумырышо книга, журнал але книга сынан газет, тўрл° мутер, справочник, энциклопедий.

Темлыме списке почеш але библиотекеyse картотек почеш йочалык книгагаш шке ойырен налмаш. Алфавитан каталог дене пайдаланымаш. Йочалан кельштарыме мутер да справочник-влак дене шкевуя пашам ыштымаш.

Сылнымутан текст почеш паша. Произведенийын вуймутшым умы-лымаш, тудын содержанияйже дене келшымыжым шекланымаш. Сылнымутан произведенийын ойыртежым рашемдымаш, тидлан к^ора тудын йылме с^ораллыкшым ончыктымаш. Калык ойпогышто марийын веле огыл, а тўнямбалсе чумыр калыкын шке койыш-шоктышым виктарыше правилже-влакын ончыкталтмыштым сайын умылымаш.

Лудмын содержанияйже дене келшышын могай койыш-шоктышан е^ю лийшашым умылымаш, текстште ончыктым герой-шамычын шкеныштым молан тыге але вес семын кучымыштым лончылымаш, персонаж-влакын койышыштым мораль нормо дене та^юастарымаш. Марий литературышто да моло калыкын сылнымутыштышт «Шочмо Эл», «шке шочмо мландым й^оратымаш» умылмаш кузе сўретлалтмым эскерымаш. Тўрл^о калыкын ойпогыштышт икгайрак тема, шонымаш, герой-влак улмым шижмаш. Текстште кучылтмо сылнештарыме й^он-влакым кўсынлымаш, мут-шамычым кучылтмо ойыртемым арален кодымаш, сўретлан э^юертен каласкалымаш.

Текстысе оылнештарыме й^он-шамычлан э^юертыме негызеш герой-влакым мут дене сўретлен ончыктымаш. Геройым але событийым ончыктышо мутым але ойсавыртышым муын лудмаш. Герой молан тыге ыштен, тыге ышташ тудым мо таратен – содержанияй почеш келшышын вашештымаш. Персонаж-шамычын койышыштым вес произведенийысе герой-влак дене икгайрак але й^оршын вес тўрл^о улмыштым та^юастарымаш. Авторын шке геройжым кузе аклымыжым текст лончылымо негызеш, келшыше ужашым верештме але персонажлан пуымо лўм дене тогдайымаш.

Геройын тўжвал тўсшым да к^орг^о шижмашыжым лончылымаш. Персонажын портретше, мом ыштымыжым да шкенжым кузе кучымыжым шотышко налын, могай койыш-шоктышан, кумылан улмыжым рашемдымаш.

Сылнымутын рўд^о шонымашыжым тўрлын каласкалымаш тўрысын, кўчыкын але ойыркален.

Текстым тўрыс каласкалымаш: лудмо ужашын тў^ю шонымашыжым рашемдымаш, рўд^о да э^юертышаш шомак-влакым ойырымаш, вуймутым пуымаш, ужашым кўчыкын каласкалымаш; текстым ужаш-шамычлан шеледымаш, ужаш-влакын да чумыр текстын тў^ю шонымашыжым ончыктышо ужаш-шамычлан да чумыр текстлан вуймутым пуымаш, вуймутым назывной предложений семын чо^юымаш (тудым йодышан предложений семынат чо^юаш лиеш, тунемше шкеат вес вуймутым муын кертеш).

Темлыме ужаш почеш шкевуя ойыркален каласкалымаш: геройлан характеристикым пуымаш (тидлан верчын герой нерген возымым ойыркален лукман, действий кушто каен шогымо верлам текстште шерын налман). Икгайрак ситуациян да героян, тыгак икгайрак шижмашым лукшо лудмо да лончылымо произведений-влакым икте-весыпгт дене та^юастарымаш.

Тунемме, научно-популярный да моло текст дене паша. Произведенийын вуймутшым умылымаш, тудын содержанияй дене кузе кылдалтмышым умылтарымаш. Тунемме да научно-популярный текстын ойыртемашт. Изирак текстым але ужашым колыштмеке, тыгак лудмеке, йомакын, ойлымашын, эше туштен каласыме текстын ойыртемаштым умылымаш. Тўрл^о текстым лончылымо годым персонажын молан лач тыге, а вес семын огыл ыштымышым аклымаш. Текстын тў% шонымашыжым рашемдымаш. Текстым ужаш-влаклан шеледымаш. Текстште улшо тыгыде темашамычым палемдымаш. Текстште кучылтмо рўд^о да э%ертышаш мут-влакым ойырымаш. Текстым угыч чо%ымо годым радамлымашым эскерымаш: тў%алтыш ой (тезис), ўшандарен каласкалымаш (доказательство), мучаш (иктешлымаш). Тў% мутшамычлан але схемалан э%ертен, текстым угыч чо%ымаш. Текстым тўрысnek каласкалымаш. Текстым иземден каласкалымаш (текстын тў% шонымашыжым ойырымаш).

Кутырымаш (весе дене мутланыме годым шкем тыматлын кучымаш).

Коктын але шукын мутланыме годым кутырымашын тў% й^{он} улмышым умылымаш.

Тыгай мутланымашын ойыртемже: йодыш-влакым умылаш, нунылан вашмутым пуаш, текст почеш шкеат йодышым темлаш. Йолташетын ойлымыш годым коклаш пураш с^{орал} огыл. Шке шонымым тыматлын ўшандарен каласаш тыршыман. Тидлан верчын негызлыме шот дене текст гыч ужашым ончыктыман але шке опытет гыч пример дене пе%ыгдемдыман. Класс деч ^{ордыжт^о} улмо годым, кутырышыла, шкем шыман кучыман. Тидын шотышто марий калыкын ушан ой^{ор^о}-влакшым шарналташ кўлеш.

Мутвундым пойдарыме паша: вончештарыме да шуко значениян шомак-влак дене сомыл, мут поянлыкым эн кўлешан шомак-шамыч дене ешарен шогымаш.

Шке кутырымаш (монолог) – ойлаш полшышо ик йОн. Авторын текстше але темлыме тема почеш, йодыш-влаклан вашештен, кўчыкынак каласкалымаш. Каласкалымаште текстын тў% шонымашыжым йомдараш ок

кўл. Сылнымутан, тунемме (учебный) але научно-популярный сынан текстын ойыртемжым шотышко налын, лудмо але колыштмо произведенийын содержанияйжым почын пуымаш. Кеч шке илышыште, кеч сылнымутан произведенийым лудмо але кеч чапле сўретым ончымо негызеш ылыжше шарнымашым повествований, описаний да шонкалымаш сынан ойлымаште каласен ончыктымаш. Шке каласкалымашлан планым шке чо%ымаш. Шке чо%ымо каласкалымаште сылнештарыме й^{он}-влакым (та%аастарымаш, антоним, синоним, метафор) шке гыч чумырымаш да кучылтмаш.

Лудмо произведенийым шуйымо семын шке гыч содержанийжым умбакыже ешарымаш, текстын южо ужашыжым шке гыч вашталтымаш; темлыме почеш але сўрет негызеш изи сочиненийым ямдылымаш.

Серымаш (серыме йылмын культуржо)

Серыме йылмын йодмыжо тыгай лийшаш: темым почын пуымаште, действий кушто кайымым сўретлымаште, герой-влакын к^орг^о шонымашыштым почын пуымаште вуймут ден содержаний келшен толшаш улыт; изи сочиненийыштат сылнештарыме й^он-шамыч (та^оастарымаш, эпитет, метафор, антоним кучылталтышт; темлыме тема почеш ойлымаш чо^оалтшаш; текстлан изирак аклыме мут (отзыв) возалтшаш.

Тунемше мом лудшаш

Марий да моло калыкын ойпогышт. Марий писатель-влак С.Чавайнын, Шабдар Осыпын, М.Шкетанын, Н.Мухинын, М.Казаковын, И.Осминын, Йыван Кырлян, А.Бикын, М.Майнын, Б.Даниловын, В.Ивановын, Б.Даниловын, В.Сапаевын, В.Колумбын, Ю.Артамоновым, В.Регеж-Горохозын да молынат сылнымутышт. Руш да вес элласе автор-шамычын возымышт.

Тўрл^о книга: историйым сўретлыше, приключений сынан, фантастика шўлышан, деловой шотан, справочник ден энциклопедий, «Кече» йоча журнал, «Ямде лий», «Й³мд^ц ли» йоча газет-влак.

Икшыве утларакше тыгай книга-шамычым лудшаш: тўрл^о калыкын ойпогыжо, шочмо эл, пўртўс да шкешт нерген, вольык да янлык, уда да сай нерген, мыскара текст-шамыч

Литературоведческмй ямдылалтмаш (практический паша дене кылдалтеш)

Туныктышын польшыжлан э^оертен, лудмо произведенийыште могай сылнештарыме й^он-влак кучылтмым ончыктымаш: та^оастарымаш, эпитет, метафор, антитез, гипербол; молан кучылтмым рашемдымаш.

Литератур умылымаш-шамычым ойыркалымаш: сылнымутан произведений (научно-популярный текст огыл), персонаж-влакын образышт, мут мастарлык,

автор (писатель, поэт), текстын содержанийже, мо нерген ойлалтеш (тема). Произведенийыште сўретлыме герой: тудын портретше, кутырымо йылмыже, пашаже, шонымашыже; авторын (писательын) шке геройжым аклымыже.

Тўрл^о ойпогын чо^оалтме ойыртежым умылаш тў^оалмаш: каласкалымаш (повествований) утларакше ойлымашыште кучылталтеш; пўртўс сўрет, портрет, интерьер, мутлан, п^орт к^орг^о - описанийыште, геройын шкет каласыме ойжо але коктын, тыгак шукын мутланымаш – шонкалымашыште (рассуждений). Прозо да почеламут

семын возымо сылнымут: нуным пален налмаш да ойыркалымаш, почеламутышто ритм, рифма, поэтический образ улмо нерген умылтарымаш.

Калык ойпогым да писательын возымо сылнымутшым ойыркалымаш.

Жанр шотышто произведений-влакын тўрл° лиймышт. Калык ойпогын тўрл° й°нышт: калыкмут, тушто, йомак, мыскара, аза малтыме муро, ой°р°. ончыктымо ойпогым палымаш да ойыркалымаш. Тўрл° йомак-шамыч: вольык да янлык нерген, бытовой, юзо (волшебный). Йомакын сылнымут ойыртемже: могай мут да ойсавыртыш-влак кучылталтыт, кузе тў°алеш да мучашлалтеш, мо кум гана вашлиялтеш, кузе поро вий осалым се°а. Писатель-шамычын серыме йомакышт.

Ойлымашын, почеламутын, баснын жанр шотышто ойыртемьшт, чо°алтме радамьшт да сылнештарыме й°нышт.

Сылнымут негызеш тунемше-влакын ыштыме творческий пашашт

Сылнымутан текстым умылтарен рашемдымаш: роль дене лудмаш, модын ончыктымаш; мут дене сўретлымаш, деформированный текст дене ышталтше тўрл° паша-влакым палымаш да нуным кучылтмаш (молан тыге, а вес семын огыл ыштымым, тыгак событий-влак кузе радамлалтмым рашемдымаш); сочинений сынан изложенийым возымаш, лудмо да лончылымо произведений почеш, художник-шамычын сўретлымышт, тыгак текстлан кельштарыме учебникысе сўрет-влак але шке шонымаш негызеш текстым чо°ымаш.

Йылмым лывыртымаш. Чумыр марий йылмым тунеммашын саскаже уш-акылым вия°дымаште да йылмым лывыртымаште палдырнышаш. Тиде пашам вора°дарен колтена гын, пўтынъ туныктымо сомылна сай лектышан лиеш.

Йылме лывыртыме паша шуко ш°рынан: 1) шочмо йылмысе кажне йўкым чын да раш ойлаш туныктыман, предложенийын интонацийжым эскерыман, паузым моштен ыштыман; 2) йочан мут чондайжым эреак пойдарен шогыман, южо шомакшын мом ончыктымыжым рашемдыман; 3) предложений-влак пеш шуко тўрл° кышкаран лийыт, нуно урокышто лончылалтшаш да тунемше-влакын предложений чо°ымо конструкцийыштым пойдарышаш улыт; 4) предложений-влак икте-весьышт дене ушнен, кылдалт шогышо ойлымашым ыштат. Ончыч туныктышо ямде текстым пуа, кузе чо°алтмыжым умылтара, вара тунемше-влак шкештат кўрылтде кутырымашке ушнат.

Йылме лывыртыме паша кажне классыште ышталтеш. Тудо литератур лудмаш, возымаш да йылме уроклаште шукталтеш. Лудмаш уроклаште йоча-влак йодыш-шамычлан вашештат, мо нерген лудмыштым каласкалат, серымаш урокышто сўрет почеш предложенийым але изирак ойлымашым чо°ат, эскерымышт негызеш каласкалат.

Тунемме ий мучаште марий йылме дене йоча мом палышаш да ыштен моштышаш

Йоча марий алфавитышке пурышо чыла буквам раш палышаш, мутым икшырымын слог дене але тичмаш шомак дене лудшаш, икымше пелийыште 1 минут жапыште 15-20 мутым лудын шуктышаш; II пелийыште - 20-25;

- текстын молан тыге лўмдалтмыжым умылтарен мошташ тў%алшаш;
- посна мутым але ойсавыртышын мом ончыктымыжым умылаш тыршышаш;
- лудмо почеш туныктышын йодышыжлан вашмутым пуышаш;
- лудмын содержанияйжым каласкалаш тў%алшаш;
- шке гыч лудмо книган лўмжым каласышаш;
- почеламутысо рифме ден ритмым тогдаяш тунемшаш;
- 10 - 13 почеламутым наизусть палышаш.

Календарно-тематический план

Урок ын №	Урокын темыже	Примерный эртарыме жап	Факт
	1 пелий		
1	Школ да туныктышо ден палыме лиймаш. Шочмо мланде. Кутырымо да возымо йылме.		
2	Предложений ден мут. Мут ден предложений.		
3	Йылмысе йук – влак. Гласный у, о йук ден у, о буква – влак. Гласный ы, а йук ден ы, а буква – влак.		
4	Гласный у, о ден у, о буква – влак. Гласный и, э йук ден и, э, е буква-влак		
5	Тунемме гласный йук ден буква-влакым иктешлымаш.		
6	Слог. 1-3 слоган мут – влак. Мут, слог. Йук ден буква – влак.		
7	Согласный м, л, н йук ден буква-влак.		
8	Согласный й, р, н йук ден буква – влак. Тунемме чыла согласный йук ден буква – влакым иктешлымаш.		
9	Йонгыдо мужыран пич согласный йук ден буква – влак. Пич мужыран йонгыдо согласный йук ден буква-влак.		
10	Т, к йук ден буква – влак. Ш, с йук ден буква – влак. П, ф йук ден буква - влак		
11	Пич согласный йук ден буква – влакым иктешлымаш Д, г йук ден буква – влак. Ж, з йук ден буква – влак. Б, в йук ден буква – влак.		
12	Мужыран йонгыдо согласный йук ден буква – влакым иктешлымаш. Ь буква .		
13	Йотированный е, я, ю, ё буква-влак. Е,Я буква – влак. Ю,, ё буква – влак. Йотированный буква – влакым иктешлымаш		
14	Мужырдымо ч, х, ц, щ пич согласный – влак.		

	Ч, х йук ден буква-влак. Ч,х,ц, щ йук ден буква-влак		
15	Тунемме чыла согласный йук ден буква – влак. Ойырышо ь, ь буква – влак. Ойырышо ь, ь буква – влак.		
16	Контрольный лудмаш.		

	Калык ойпого		
17 .	«Куку чыве» йомак. «Реве» йомак. «Марий ден маска» йомак.		
18	Тушто – влак. Марий калык муро. Мыскара – влак.		
19	Монгешламут, шотлеммут		
20	Калыкмут. Онъыш-лийдымаш ден писылудыш.		
21	Ойоро – влак. Тема почеш тунеммым иктешлымаш.		
	Марий калык модыш		
22	«Йырге пордын савырне» модыш. «Маска чия» модыш. «Кол улат – куш шылат» модыш		
	Вольык, янлык да кайык		
23	В.Сави. «Ушкал» почеламут. Н.Мухин. «Онай паша» ойлымаш.		
24	В.Упымарий. «Пий ден умылжо» ойлымаш. И.Осмин. «Меран» почеламут. В.Сухомлинский. «Рывыжиге» йомак.		
25	Б.Данилов. «Вашталтеныт» ойлымаш. М.Казаков. «Телым чодыраште» почеламут.		

26	«Рывыж ден турня» йомак. С.Чавайн «Кайык – влак ». В.Сапаев «Шырчык»почеламут. Н.Мухин. «Вараксим»		
	Пиалан йоча жап		
27	С.Чавайн. «Мукш» почеламут. С.Чавайн «Осаллан осаллыкше шканже логалеш» ойлымаш		
28	В.Сави «Муро кушан шочеш» М.Казаков. «Танюша» почеламут.		
29	И.Осмин «Чодыраште» почеламут. Б.Данилов. «Пият вурса»		
30	О.Григорьев. «Кок пуч» ойлымаш. А.Бик «Чодыраште» почеламут.		
31	М.Майн «Мутланымаш» почеламут. М.Шкетан. «Йоча илыш» статья		
32	И.Осмин «Семон ден Йыван» почеламут. Ю.Артамонов «Вичун шольбыжо» ойлымаш.		
33	«Пиалан йоча жап» темым иктешлымаш. Контрольный лудмаш		